

Međutim, ovde je važna Hegelova pozicija i Hegelovo mesto u istoriji estetike uopšte posebno novovekovne. Naime, Hegel zajedno sa Šelingom, ne govori toliko o lepoti koliko o umetničkoj lepom. Lepota jeste glavna tema ali lepota iz određene sfere, oblasti, lepota umetničkih dela. Prvo povezuje ono što je istinski za nas relevantno, lepo sa umetnošću. Druga značajna stvar koju Hegel čini, osim toga što skreće pažnju da je estetika pre teorija umetnosti a ne lepog, Hegel više ne dopušta da određena estetička koncepcija bude shvaćena mimo istorijskog konteksta. Shvatanje lepote ne može da bude relevantno ukoliko je lišeno povesnog istorijskog konteksta u kome se jedna ideja shvata objašnjava razume. Šta znači ova druga ideja? Ukoliko kažemo da se za Hegela umetničko delo sastoji u jednom spoju kombinaciji između čulnih i duhovnih elemenata, između forme i sadržaja, onda je važno da se kaže da za Hegela svakako ne važi da to umetničko delo taj osobeni spoj čulnog i duhovnog umetničke forme i umetničkog sadržaja može da se meri nekakvim klasicističkim nadistorijskim merilima. Umetničko delo kao spoj čulnog i duhovnog, umetničke forme i umetničkog sadržaja, u stvari ne može da se razume ukoliko se ne razume kao nešto što se ne nalazi u svom kulturnom i istorijskom kontekstu. Shvatanje lepote se situira mimo nadistorijskih kriterijuma i povezuje se sa specifičnim kontekstom.

Još jedna važna karakteristika Hegelovog shvatanja umetnosti je jedno odbijanje da se umetnost posmatra uopšte kao nešto što je vezano za samo određen krug ljudi, bilo za umetnike stvaraoce bilo za obrazovanu publiku, on smatra da umetnost treba da bude relevantna za se ljude, za svakog pojedinca, svakog građanina modernog društva, i da je glavno pitanje koje se postavlja umetnosti, pitanje na koje umetnost treba da odgovori je pitanje o njenoj relevantnosti za nas kao građane modernog društva. Hegelova koncepcija umetnosti, bez obzira što je nastala početkom 19. veka i razvijala se do poznih godina 20. veka, jedno stanovište koje je dosta suprotstavljena savremenom zahlađenom odnosu prema umetnosti. Kod Hegela nema zalaganja za nešto što je popularno od kraja 19. veka pa i određenim pravcima 20. veka, a to je zalaganje za autonomiju umetnosti, za to da umetnost treba da bude podvrgnuta samo umetničkim pravilima, da je treba meriti samo merilima koje sama proizvodi i koje sama pruža kao kontekst iz kog je treba tumačiti i objašnjavati. Dakle, ovo Hegelovo stanovište u estetici je suprotstavljeno emocionalno zahlađenoj kritici i opredeljivanju pro et contra avangardnoj umetnosti. On umetnosti postavlja jedno pitanje: da li umetnost za nas zadovoljava kulturnu ulogu objašnjavanja i tumačenja sveta u kom živimo?

Tako da u stvari Hegelova koncepcija umetnosti otvara čitav spektar mogućnosti umetničkog oblikovanja bez obzira što prvenstveno govori o umetničkoj lepom, taj spektar umetničkog oblikovanja se kreće od umetničkoj lepog pa do onog što je ružna umetnost, ali mu je možda najvažnije da u umetničkom delu bude prepoznato ono što je karakteristično, posebno, za određeni istorijski kontekst, stil. Pri tome se kod Hegela se ne radi o tome da se preko nekih estetskih merila ili estetskih deficita koji se prepoznaju umetnici osuđuju kao banalni, nedovoljno inovativni, tehnički nezadovoljavajući, pitanje koje zanima Hegela je u kojoj meri umetnost u modernom svetu za građane modernog društva može da bude relevantna. Drugim rečima, Hegela prvenstveno zanima da valorizuje kulturnu funkciju umetnosti. I to pitanje o tome u čemu se sastoji kulturna funkcija umetnosti u sadašnjem trenutku imajući u vidu kakva je umetnost nekada bila, i od toga zavisi shvatanje njegove teze o kraju umetnosti. Umetnost je nekada u prošlosti predstavljala takvu mogućnost oblikovanja samosvesti pojedinaca koji su pripadali nekom društvu, noseći oblik samosvesti za članove zajednice i reprezentovala načelne orijentacije koje su svi ti pojedinci mogli da preuzmu u svom životu, orijentacija onoga što je običajna zajednica. Umetnost smatra Hegel i danas u modernom svetu stoji pred tim zahtevom da bude povեսno društveno relevantna međutim, ni umetnost, ni mitologija, kao što je mislio Hegel u jednom periodu, nekakva nova mitologija i priča objediniti ono što se u modernom društvu raspalo, nekad ona zajednica koja je idealizovano posmatrana u grčkom polisima,

modernom društvu u kom su odvojene funkcije društva države, morala religije, da će nekakva nova religija mitologija biti objedinjavajuća, a to je ideja nekakve nove umetnosti i drugačijeg shvatanja lepote. Zrela Hegelova estetička pozicija smatra da ni nova mitologija, ni umetnost ni objavljena religija nemaju u pogledu svojih sadržaja i uverenja nemaju konačnu vrednost za svakog pojedinca koji živi u toj zajednici. Tako da umetnost ne može više da ima ulogu kakvu je imala u antičkom svetu. S druge strane, Hegel prvi valorizuje, revalorizuje ulogu koju umetnost može da ima u modernom svetu.

Uglavnom Hegel kao područje svoje estetike određuje umetnički lep, ona lepota koja je proizvedena od strane čoveka i proizvedena za čoveka. Hegelov je stav da samo onaj fenomen koji je nastao iz čovekovog istorijskog delovanja i postupanja može na zadovoljavajući način filozofski da se rekonstruiše. On odbacuje prirodno lep kao relevantno područje estetičkog istraživanja. Mnogo nam je teže da prodremo iza tvrde kore prirode nego da razumemo one pojave i fenomene koje su sami ljudi napravili i stvorili. Takođe, umetnički lep ne poseduje rang lepote i nije za nas značajno zbog toga što odgovara našim čulima ili zadovoljava čovekovu potrebu za harmoniju (objektivističko, klasicističko stanovište), nego zbog toga što čovek u umetnosti susreće samog sebe i to kao jedno umno biće koje je uz to slobodno u svom delanju i postupanju. Umetnički lep je zbog toga za Hegela, u pravom smislu te reči, ideal. Ideal za Hegela predstavlja, jedno od određenja, povesnu živu prezenciju ideje. Šta je ideja? Ideja predstavlja kod Hegela izraz ili oblik kojim razumemo svest oko sebe ali način na koji razumemo nas same i našu ulogu u tom svetu. Stalno se nailazi u komentarima na Hegelovo određenje ideala koje se nalazi u njegovoj Estetici, gde je ideal definisan kao čulno prosijavanje ili pojavljivanje ideje. Ideal, a samim tim i umetničko delo koje zadovoljava kriterijum ideala, je određeno kao čulno pojavljivanje ili čulno prosijavanje ideje. Međutim, takve formulacije osim u Estetici koju Hegel nije sam priredio za objavljivanje, već su to učinili njegovi učenici, osim na tom mestu, nigde u Hegelovim spisima, dakle, niti u izvorima za njegovu Estetiku, u berlinskim predavanjima, niti ono što je sam objavio tokom života. Postalo je jasno u recepciji Hegelove filozofije, da je po svemu sudeći ova formulacija nije Hegelova i ne odgovara pravim intencijama njegove zamisli. Kod Hegela, doduše, postoji čitav niz pojmova koji bi mogli da se dovedu u vezu, tu je niz pojmova koji je mogao Hegelovog učenika da napravi ovu formulaciju. Hegel je te elemente za razliku od Hotoa, držao čvrsto odvojene u svojim predavanjima i ideal kako se to sad u novim istraživanjima objašnjava, nije veza između čulnosti i ideje, već između čulnog pojavljivanja i umetnosti s druge strane. Radi se o tome da Hegel smatra, ili bi se tako moglo shvatiti, da u umetnosti čovek projektuje jednu i to čulnu predstavu sveta, što bi trebalo da znači da ta predstava sveta nije posredovana apstraktnim znakovima, već na čulan neposredan način. Ta formulacija čulnosti ne treba da izrazi nekakvu činjenicu da mi preko čula pre svega recipiramo umetnička dela. Nego treba da izrazi tu neposrednost, intuitivni način koji postoji u recepciji umetničkih dela. To je distinkcija razjašnjena još kod Platona u dijalogu Teetet, da li ovde treba da govorimo da opažamo čulima ili kroz čula, i opredeljuje se za varijantu kroz čula, istinsko razumevanje se obavlja u našoj duši.

Dakle, u umetnosti se radi o jednoj predstavi sveta koja ima karakter neposrednosti, direktnosti, intuitivnosti, ali šta se predstavlja, šta je sadržaj umetničkog predstavljanja, to nije nešto što zbilja postoji, što bi onda išlo u pravcu svih naturalističkih i realističkih koncepcija umetnosti, taj sadržaj koji se umetnički predstavlja nije stvaran u uobičajenom značenju, već je to sadržaj predstave. Na jednom mestu u svojim predavanjima koja su posthumno rekonstruisana, ovde se radi o Hotovom prepisu iz 1823. postoje određene formulacije koje nema u štampanoj estetici, gde Hegel pokušavajući da objasni slikarstvo kaže da slikarstvo treba razumeti kao predstavu predstave. U slikarstvu, a mi proširujemo i kažemo umetnosti, ne radi se o predstavi nečega što nam je neposredno dato, o pokušaju da se predstavi nešto što već postoji neutralno u stvarnosti, ovde se radi o tome da u umetnosti, pre svega likovnoj, imamo posla sa predstavom predstave, predstavljamo način

na koji razumemo svet i same sebe, mi predstavljamo jednu sliku jedan pogled na svet koji imamo u jednim kulturnim povesnim istorijskim okolnostima. Ovaj čulni element u umetnosti nije puki element da nešto primamo preko čula. Kad već govorimo o tome, uobičajeno je stanovište da se ljudsko opažanje za razliku od božanskog razlikuje po tome što se kod čoveka radi o jednom konačnom opažaju, to da je ljudsko opažanje konačno trebalo bi shvatiti da ono što opažamo mora unapred biti dato, mora nekako da postoji da bismo ga mi nekako opazili. Nije u pitanju beskonačno božansko opažanje što samim tim što opaža stvara i kreira u tom trenutku. Zbog toga što je naše opažanje konačno mi to što opažamo opažamo preko svojih čula ili kroz svoja čula. Upravo zato što je opažaj konačan tek su mogući čulni organi u ovim pojedinačnim oblicima. Pod opažajem se uvek podrazumeva jedna pojedinačna neposredna predstava nečega. Umetnost je zbog toga jedan oblik ili jedna forma jedan način na koji se duh ali sada samosvest čoveka koja je došla do svesti o samoj sebi kroz proces istorijskog razvoja te samosvesti, kroz proces napredovanja slobode čoveka da sebe razume i shvati, dakle, umetnost je oblik ili forma u kojoj se duh na taj način pojavljuje.

Kad se kaže da u umetnosti postoji privid to je jedna od koncepcija koja se prigovaraju umetnosti još od Platona pa nadalje, Hegel objašnjava da se ne radi o čulnom prividu, varci obmani, nego o tome da se kroz taj privid koji predstavlja umetnost, zapravo određene intencije umetnika ostvare i realizuju, privid nije varka nego je oblik, privid u umetnosti ima izgled ne realne nego reelne forme, reelno skup sadržinskih određenja neke stvari. U umetnosti mogli bismo reći ne radi se o čulnosti uopšte, nego o čulnom koje je u umetnosti uzdignuto do privida, oduhovljeno čulno, u tome umetnost pronalazi jedan svoj medijum između čiste čulnosti i između čiste misli koja bi trebalo da se realizuje putem pojmova i diskurzivnim razumevanjem. Tako da u idealu u konkretnom umetničkom delu ne može da se radi o čulnom pojavljivanju ideje kao što indikuje ova formulacija koja se nalazi samo u Hotovom izdanju Hegela a nigde kod samog Hegela, nego se ideja kroz ono što se čulno pojavljuje, samo konkretno povosno posreduje, umetnost predstavlja povosnu konkretizaciju postojanja ili egzistencije ili životnosti ideje. Kad bismo zbilja prihvatili Hotovo određenje, onda bi se umetnost degradirala na čulni prikaz nekakve realnosti a o tome se ovde u stvari ne radi, umetnost na čulni način posreduje nešto više i značajnije a to je način na koji sebe razumemo a ne naprosto bilo kakvu ideju ili pojam o svetu.

Na jednom mestu kaže Hegel ideal (uspelo umetničko delo) to je duh koji u onome što je čulno pokušava da uhvati korak i to objašnjava ovako: kao što u državi egzistiraju (stupaju u egzistenciju) određeni običaji tako i u idealu u umetnosti, u umetničkom delu, egzistira ideja. Hegel pravi razliku između običajnosti i moralnosti. Običajnost, običaji su nešto dosta bazično, osnovne forme unutar kojih se krećemo i putem kojih egzistiramo, kao što običaji, dakle, egzistiraju u državi, odnosno kao što država na neki način predstavlja egzistenciju običaja koji su u njoj inkorporirani, tako u umetničkom delu egzistira ideja, ideja kao način na koji sami sebe razumemo i shvatamo.

Zato ideal, konkretno umetničko delo, uvek čine ideja uopšte i oblik te ideje odnosno njeno uobličenje, s tim što odnos ideje uopšte i oblika ideje može da bude u različitim kombinacijama u različitim srazmerama uspelo ili neuspelo, različito mogu da se konkretizuju ideje uopšte i njen oblik koje zajedno čine ideal odnosno umetničko delo. Zato što postoje te različite konkretizacije, zato postoje forme umetnosti, pod time se podrazumeva tri forme: simbolična, klasična i romantična, tri osnovna moguća odnosa ideje i uobličjenja te ideje. Mi sebe u određeni kulturnim istorijskim situacijama razumemo, ali uobličjenje toga kako sebe razumemo može biti manje ili više pogodan za umetnički oblik i uobličjenje. U svakoj istorijskoj epohi će pronaći neki umetnički oblik ideje, ali da li će on biti adekvatan, od toga će zavisiti da li u određenoj epohi se realizuje umetnički ideal.

Ljudi su sebe u starim kulturama Egipta Mesopotamije, islamu, shvatali na jedan religiozno uobličen način koji je bio nepogodan po Hegelu da pronađe adekvatnu umetničku formu. Drugim rečima, način samorazumevanja je takav da umetnost ne može biti uobličenje tog samorazumevanja, bilo je potrebno da se promeni nešto na strani ideje i na strani umetničkog oblikovanja i to se dešava u grčkoj kulturi prema Hegelu. Specifičan politeizam, pri čemu su najrazličitije predstave mogle vrlo uspešno da budu oblikovane pre svega u jednoj umetnosti, a to je vajarstvo, u grčkoj plastici. Tu se promenila ideja ali se otvorila mogućnost za oblik ideje koji može biti drugačiji i to se poklopilo, i pronalazi svoj umetnički oblik, i zato je to realizacija nečega što je ideal. Sa razvojem hrišćanstva menja se odnos ideje i uobličenja, ovo samorazumevanje ne može na pravi način da bude uobličeno u umetnički sadržaj već pre svega u religiozne, zato ideja prevazilazi oblik, u romantičnoj umetnosti zato imamo drugačije poklapanje.

Sve što razumemo oko nas su neke ideje o toj stvarnosti, međutim, ova zamisao njegove estetike nije u tome da umetnička dela predstavljaju naprosto ili direktno čulni oblik nekakvog našeg neutralno nazvanog poimanja sveta, sama priroda je čulni oblik ideje koju imamo o prirodi, kada bismo tako shvatali umetnost, to bi bila simplifikacija umetnosti, kao da se ideja drveta pojavljuje u zbilja postojećem drvetu a i u slici drveta. Zamisao je sledeća, da se u umetnosti predstavlja jedan poseban pogled ili poseban način na koji sebe razumemo u svim ovim aspektima, dakle, ono što se predstavlja na čulni način u umetnosti je nešto posredovanije a ne naprosto direktno ovo što se kod Hegela naziva idejama.

Odnos između ideala, ideje, ali i još dva pojma a to su pojam pojma i realnosti ili zbilje. Ideja je za Hegela ideju sačinjava pojam, realnost pojma, i jedinstvo pojma i realnosti pojma. Ideja je u realnosti prisutan pojam, sa realnošću ujedinjen pojam, međutim, u ideji ne dolazi do neutralisanja pojma i realnosti tog pojma. Nego realnost ili zbilja nije ništa drugo nego razvoj samog pojma koji stoji u umetnosti, a taj pojam koji se razvio u realnosti ništa ne gubi od svojih osobina i samog sebe. Kako Hegel shvata ono što je pojam neke stvari? Pojam kao takav nije apstraktno jedinstvo nasuprot razlika...pojam je konkretni totalitet. Ne bismo trebali da pomešamo pojam o nekoj stvari sa predstavom o nekoj stvari, mi možemo imati predstavu plavog, imamo različite predstave plavog; pojam plavog podrazumeva jedinstvo svih tih predstava, konkretni totalitet svih plavih boja u svim njihovim nijansama, i jedan poseban način na koji je taj konkretni totalitet odredaba plavog međusobno spojen, model po kom se zamišlja kako su u pojmu spojene odredbe koje čine taj pojam je model samosvesti. Model onoga što je sa Kantom pre svega relevantno za nemački idealizam, imenovano onim što se naziva transcendentno jedinstvo apercepcije, mora da postoji takvo nekakvo ja misli, takva nekakva forma svesti u kojoj će sve predstave koje imam biti povezane u jedno idealno jedinstvo. Način na koji su u onome ja u samosvesti povezane predstave koje imamo i o toj samosvesti i u svemu ostalom taj način jedinstva je jedinstvo koje sačinjava pojam, to idealno jedinstvo svih odredaba.

Pojam u tom smislu konkretnog totaliteta odredaba, ne nekakva predstava zelenog ovoga ili onoga, i u pojmu zlata imamo konkretni totalitet, ali to jedinstvo tih odredaba je mišljeno prema modelu samosvesti, načina na koji su u nama samima u idealno jedinstvo povezane sve predstave. Pojam o najrazličitijim stvarima može da bude realizovan, da dobije svoju egzistenciju, mmi možemo videti drvo jedno drugo peto čitavu šumu, u svima njima je pojam došao do određene egzistencije ali ne na takav način što su se poništile idealne odredbe, nego tako što mi prepoznamo kako postoji jedinstvo odredaba. Kroz čitav razvoj hrasta je na delu idealno jedinstvo, konkretni totalitet onoga što bi činilo taj hrast. Zato je ideja jedinstvo pojma i realnosti pojma. To je ideja za Hegela. Ali mi nemamo ideje samo drveta, plavih stvari, ljudi, već mnogo razvijenije, ideje koje predstavljaju naše poglede na stvari ili svet. Pa uzmimo na primer kako on tumači najsavršenije umetničko delo uopšte po njegovom mišljenju, Sofoklovu Antigonu, šta on vidi u tom dramskom delu, u toj tragediji, on vidi da je to umetničko delo da bi moglo biti ideal, u kom smislu? Zato što

je u njemu kao što običaji egzistiraju u državi tako i ovde jedno razumevanje sveta dolazi do svog punog izraza, za Hegela je to nešto što naziva sukob običajnosti, stav o tome da svoje treba pokopati, s druge strane zapovest da to ne sme da učini. Taj konflikt, sama Antigona to razume svi to razumeju i publika i svi Grci, razumeju da između ta dva prava pravde zakona postoji konflikt i sukob, taj konflikt i sukob je način na koji sebe razumeju, to je ideja, to je način na koji sebe shvataju u tim istorijskim prilikama, i taj konflikt sada egzistira u umetničkom delu koje je napisao Sofokle, drugačije ne možemo rekonstruisati epohu osim time što ćemo razumeti njihova umetnička dela. Pogled na svet, predstava koja se predstavlja, način na koji sebe razumeju se predstavlja u umetnosti. To je u odnosu na objašnjenje da nam se umetnička dela dopadaju zato što su proporcionalna simetrična ovakva ili onakva to je korak od sedam milja neverovatno preokret, bez obzira da li ćete reći simetrija ili u meni se javlja osećaj, da, ali kakav osećaj, ne zato što je dobro komponovana Antigona, nego ono što se preokreća i što se menja to je nešto što nas sve prožima ili bar nešto što Grci razumeju tada, itd. U tom smislu Hegela zanima šta umetnost znači za nas danas da li ona doprinosi načinu na koji sebe razumemo ili ne, i koliko je to u modernm svetu moguće, gde su ove sfere važenja međusobno odvojene i gde nema tog jedinstvenog pogleda na svet koji bi sve mogao da nas objedini. Iz ranijih spisa ima formulacija bolje je jedna poderana nego zakrpljena čarapa. U modernom svetu ne treba da patimo od iluzije da ono što je rascepljeno da zakrpljemo i da se vratimo u pozitivno stanje, nego je bolje da bude rascepljeno, a da umetnost o tome svedoči, rana koju duh sebi nanosi kroz proces emancipacije.

Ukupno pet semestara iz predavanje filozofije umetnosti je držao na univerzitetu. Ovaj deo njegovog filozofskog sistema, njegova estetika, objavljena je posthumno, 1835-37. Drugo izdanje 1842, i to drugo je ostalo relevantno sve do 1895. kada je počelo objavljivanje prepisa Hegelovih predavanja, jednog iz Hajdelberga i četiri iz Berlina. Jedna karakteristika u vezi sa Hegelovom estetikom je činjenica da nema samo filozofsko određenje umetnosti i umetnički lepog već neverovatno poznavanje umetnosti, kako tradicionalne tako i savremene. Kada se poredi sa drugim estetičarima tu Hegel na jedan neočekivani način prevazilazi druge autore, način na koji je integrisano i povezano kod Hegela je impresivno raspolaganje građom i materijalom. Ova Hegelova Estetika u tri toma referiše na ova četiri predavanja koja je držao u Berlinu ali koja je kroz nova čitanja prepravljao i dopunjavao, aktualizovao, i dugo se smatralo da je ona publikovana posle njegove smrti, završna verzija, poslednjih godina u nizu pojedinačnih studija i preko objavljivanja različitih zapisa Hegelovih slušalaca došlo je do pomaka u razumevanju i ispravljanju ideja Hegelove estetike. Hegel je držao predavanja i u Hajdelbergu i Berlinu imao je veliku svesku u koja su ona bila napisana, s tim da je berlinska bila dopunjavana i prepravljana, ali obe ove sveske, iz kojih bismo dobili uvid u ono što je originalna Hegelova filozofija umetnosti je izgubljena, sačuvano je 12 zapisa njegovih predavanja i do sad je od tih 12, objavljene su četiri različite knjige. Hotov je nakon iznenadne Hegelove smrti bio je zadužen, njegovi prijatelji su se organizovali da izdaju celokupne Hegelove spise, njemu je palo u deo da objavi predavanja iz estetike, nije se slutilo kako da je već u tom prvom potezu izvorne recepcije Hegelove misli došlo do prilično velikog pretumačenja Hegelovih ideja. Dakle, tekst Hegelove Estetike nije nastao za Hegelovim pisačim stolom nego je u velikoj meri zasluga kompozicije koju je napravio Hotov koji je imao na raspolaganje Hegelove sveske i sopstvene zapise predavanja kao njegov slušalac. Ako nekada budete čitali sve knjige estetike u njima ima dosta ponavljanja, dosta ideja se ponavlja proširuje, itd. Takođe, prati ih jedna koncepcija dijalektike ali mnogo nasilnija nego što je to u objavljenim prepisima Hegelovim slušalaca, drugim rečima, Hotov je hteo zajedno sa prijateljima i sledbenicima Hegela, da pokaže kako je Hegel nenadmašan mislilac, i da je u oblasti estetike uradio ono što niko nije pre njega uradio, da je celovita, obuhvatna, kao Šelingova ili Zolgerova. Tako da je Hoto prilično slobodno modifikovao Hegelov tekst ali da se stekao utisak da je tu prava istinska Hegelova misao, nije to nešto što je Hoto izmislio

to jesu Hegelove zamisli, ali na način prezentovane koje odudaraju od onoga kako bi sam Hegel to predstavio. I predavanja koja su se pojavila stručnjaci za Hegela su imali dva velika očekivanja dve nade u vezi sa "pravom" Hegelovom filozofijom umetnosti. Prvo je očekivanje bilo da će stroga sistematika u okviru koje se razmatra filozofija umetnosti, da će biti dovedena u pitanja. Drugo očekivanje bilo je vezano za odstupanje od teze o kraju umetnosti i sa tim impliciranim klasicističkim stanovištem. Pokazaće se da umetnost ima drugačiju poziciju u Hegelovom sistemu, i da ova teza o kraju umetnosti zbog koje je kritikovan, da će od te teze da se odstupa. Oba ova očekivanja su izneverena. Hegel naime ne samo što nije odstupao od svoje sistematike filozofskih disciplina koja je izložena u Enciklopediji filozofskih nauka već ju je pretpostavljao kao poznatu nešto što može pomoći da se bolje razume fenomen umetnosti i umetnički lepog. Takođe, ova teza o kraju umetnosti je zadržana u prepisima Hegelovih predavanja, to je teza o prošlom karakteru umetnosti, karakter prošlosti koji umetnost za nas danas ima, ali je ta teza mnogo diferenciranija i koncentrisana na promenu u strukturu i smislu umetnosti i na pitanje da li umetnost predstavlja jedinu moć povesne i kulturne ili je u modernoj državi ta moć orijentacije podeljena ili umetnost je deli sa religijom filozofijom politički diferenciranim životom. Dakle, u ovim predavanjima se pokazuje ono što je manje redukovaniije pokazano u štampanoj Estetici, da Hegel misli da je umetnost oblikovala čitavu kulturu, a u modernom svetu nije jedina moć orijentacije tako da nas umetnost ili više uopšte ne zadovoljava jer pored lepog prikaza ovog sadržaja ideje načina na koji sebe doživljavamo mi sada imamo sadržaj koji je objavljen u okviru hrišćanske religije, imamo osećaj da nas umetnost samo delimično zadovoljava u potrebi za našim predstavljanjem.

S druge strane, otvara se spektar mogućnosti u kome može da se pokaže u čemu se sastoji kulturna relevancija umetnosti, u čemu se sastoji taj kulturni značaj umetnosti. U modernom svetu može da ustanovljuje jedan oblik istorijske svesti opažaj koji je povezan sa refleksijom, umetnost je nešto što nas obrazuje za um. Umetnost nas obrazuje za um koji postoji u nama i oko nas. U centru interesa Hegelove filozofije umetnosti ne stoji pitanje o autonomiji umetnosti, već pitanje o autonomiji čoveka. Ono do čega je Hegelu stalo nije umetnost radi umetnosti, nego umetnost radi čoveka i njegove slobode. Zato ova osnovna tema filozofije umetnosti jeste ona lepota koja je proizvedena od strane čoveka i za čoveka, osnovno područje estetike je umetnički koje je nastalo iz povesne istorije čoveka samo takav fenomen može da bude rekonstruisan u filozofiji. Umetnički lepog ima visoki rang ne zato što odgovara potrebi čovekovih čula za harmonijom, već zato što čovek susreće samog sebe u umetnosti kao slobodnog i umnog u delanju.

Predmet te svoje filozofsko-estetičke koncepcije Hegel se odvaja od tradicije prosvetiteljskih estetičkih koncepcija jer se u estetici ne radi primarno o prirodnoj lepoti nego o teoriji umetničke lepote. Hegela ne zanima pitanje da li pored lepe umetnosti postoji neka nelepa ili ružna umetnost nego pitanje o značaju za nas i za ljude bez obzira u kom obliku i unutar kojih estetičkih kategorija se ta umetnost pojavljuje. Umetnička lepota, za razliku od prirodne, ne pokušava da nas zavara oko toga da se u njoj radi o nečemu stvorenom od strane čoveka, Hegel pokušava, bez obzira što ne prihvata prirodno lepog kao predmet filozofije umetnosti njegova razmišljanja o prirodno lepom su izvanredna i objašnjava kako je prirodna lepota da ona sama može da se rekonstruiše kao nešto što je proizvod ljudskog opažanja. Priroda se posmatra kao da je neko ljudskim sposobnostima oblikovano delo iako znamo da ona to nije. Dakle, jedno je što odbacuje koncepciju prirodno lepog, drugo stanovište u teoriji umetnosti koje u osnovi odbacuje jeste činjenica da umetnost prema svom najvišem određenju nije podražavanje prirode, koncepcija mimesisa je dovedena u pitanje, jer sve do Hegela, uključujući i Kanta, kao primarno područje istraživanje estetičkih istraživanja određeno je carstvo lepote i to one lepote koja je stvorena od strane Boga, prirode, itd. A onda se prema tom shvatanju zadatak umetnosti sastoji u tome da se podražava ova lepota koja je već prisutna u samoj prirodi, da umetnost treba da bude jedna "služba bogu" i njegovim proizvodima. Ono što je

Bog stvorio na sebi svojstven način, umetnost sada treba da veliča i da predstavi na jedan način koji je primereniji ljudima, da uzdiže na jedan konačan i ljudski način. Ovakvu koncepciju umetnosti Hegel odbacuje, značenje umetnosti je ovako shvaćeno preusko. Ukoliko se umetnost shvati kao podražavanje prirode, onda ona zapravo nije suštinski shvaćena kao čulni element ljudske kulture putem kog čovek kroz svoje stvaranje dospeva do razumevanja sebe, već umetnost predstavlja deo religiozno oblikovane kulture. Hegel, međutim, kao prosvetljeni građanin moderne države sebe a i sve druge smatra da budu obavezni ne religiozno shvaćenoj kulturi već da budu obavezni umu koji zahteva umnost. Kod Hegela pojam uma dobija naročito mesto i vrednost, kod Kanta imamo naglašenu razliku razuma i uma, da um predstavlja nešto više, da su sa umom povezane ideje putem kojih razumemo sami sebe. Kod Hegela je na delu nešto što Habermas naziva projektom moderne, zahtev da utemeljenje normi i vrednosti koje važe za sve nas, da bude utemeljenje samog uma, da one norme i ona pravila ne budu preuzeta iz ovakve ili onakve religiozne mitološke ili neke druge koncepcije, zato Hegel zahteva da se kao područje filozofije umetnosti utvrdi umetnički lep, koje bi od početka bilo prepoznato kao ljudski proizvod i koje bi stajalo više od bilo kog oblika prirodne lepote jer kako on kaže i taj najmanji proizvod ljudske kulture čak i neki najmanji vic šala stoji više od bilo kog "proizvoda same prirode".

Hegel je umetnost povezao sa ovom njegovom idejom sa napretkom samosvesti kroz um i slobodu i na taj način je shvatio kao važan suštinski oblik povesne kulture uopšte. Dakle, vidimo na šta je usmerio svoj pogled, na tu kulturnu relevanciju, ali pod tim treba da podrazumevamo to da je umetnost oblik samoprotumačenja samosusretanja čoveka i u pravom smislu umetnost je ovu svoju funkciju ustanovljenja ove povesne samosvesti nekad ispunjavala u prošlosti posebno u grčkoj antici. U polisu je umetnost putem lepih slika bogova utvrđivala religiju jedne istorijske zajednice, institucionalizovala je opažaj zajedničke predstave o onome što je božansko, pružala je osnove ljudskoj običajnosti. Za razliku od te nekadašnje antičke situacije u Hegelu savremenom periodu umetnost više ne može da ispunjava tu funkciju, premda čovek ima potrebu za naučnim saznanjem i razumevanjem, to kod Hegela znači isto što i filozofskim saznanjem i razumevanjem umetnosti. Istorija umetnosti koja je u određenom smislu tek utvrđena kao disciplina sa Hegelom, u filozofiji umetnosti su neophodne da bi kroz čitavu povest i različite oblike umetnosti naš opažaj imao čime da bude vođen, da bi uopšte mogao da se dokuči istorijsko-kulturni smisao umetnosti. Tako da filozofija umetnosti i estetika treba da s jedne strane osvetle glavnu ideju shvatanja umetnosti kao ideala ali i da objasne kako je taj ideal struktuiran na različite načina kroz taj istorijski razvoj umetnosti i to sačinjava učenje o oblicima ili formama umetnosti.

Dakle, s jedne strane određenje ideala s druge strane struktuiranje povesnog sklopa različitih umetničkih oblika. Premda je ova ideja kod Hegela ostala manje više identična ova veza između filozofsko-logičkog određenja onoga što je umetnost i preko toga da se pronađe ključ za istorijsko posmatranje umetnosti, varirao je tu svoju ideju, tako da je njegova estetika bila prvo dvodelna a kasnije trodelna, kao što imamo u Hotovoj varijanti. Određenje ideala, formi, i na trećem mestu razmatranje individualnih umetnosti. U prvoj knjizi razmatra se ideal, u drugoj simbolička, romantična, klasična umetnost, u trećoj vajarstvo slikarstvo itd.

Hegel kao da pokušava da ispita da li možemo kroz filozofsko objašnjenje umetnosti da iskušamo da razumemo kakvu povesnu istinu nosi umetnost sa sobom u različitim epohama, pri svemu tome on se stalno drži toga da ni sama umetnost ni filozofija umetnosti nije namenjena specialistima ili poznavacima, već je namenjena svakoj individui. Takođe, jedno od važnih karakteristika Hegelove estetike je činjenica da se ona naziva sadržinskom estetikom, ne formalnom, ne estetikom forme, već estetikom sadržaj.

Tako nasuprot esteticima racionalizma ali i empirizma pa još i u Kantovoj koncepciji čini se da je objašnjenje lepog sledilo objašnjenje lepe forme ili lepog oblika predmeta o kojima se sudi da su lepi, kao da je sve vreme bila prisutna tendencija da se estetika razvije kao proširenje teorije saznanja, to je kod Kanta na ekstreman način pokazano kao nemogućnost da se uklopi saznanje onoga što je lepo, nemogućnost da se teorija saznanja proširi na ono što je lepo, javlja se Kantova estetička koncepcija, kao da je estetika nešto između teorije saznanja i teorije delanja, između praktične i teorijske filozofije. Naravno, i kod Hegela je shvatanje umetnosti povezano sa onim što se kod njega može nazvati teorijskom i praktičnom filozofijom, kod njega je glavna činjenica da umetnost omogućava posredovanje istorijske svesti i da ovaj sadržaj dakle ta istorijska svest to samorazumevanje istorijsko, da je taj sadržaj ono što određuje umetničku formu u kojoj će biti izražen. Umetnička dela su nešto što je kulturno izraslo u kontekstu jedne istorijske situacije u jednoj kulturnoj formaciji, jednoj epohi. Zato on kaže takođe da je umetnost često jedini ključ za razumevanje neke prošle ljudske zajednice. Formalno posmatrano mi zaista gledamo različite umetničke produkte različitih epoha zajednica kultura itd ali u pogledu sadržaja to su najčešće različite predstave religioznih ideja shvatanja onoga što je bog božanskog, posmatrajući te produkte prošlih vremena mi treba da razumemo šta je činilo povesnu samosvest tih ljudi. Ove obe ostrane su u umetničkom delu međusobno povezane. Bez odnosa prema sadržaju umetnička forma ne može biti pravilno prosuđivana. Mogli bismo reći već sa Hegelom, a kasnije će biti mnogo jasnije sa Gadamerom, ideja o tome kantovska ideja o tome da postoji jedan skup nekih kvaliteta skup osobina bez obzira što nisu više objektivne osobine već da postoji skup neobjašnjivih osobina koji u nama izazivaju doživljaj subjektivni osećaj, koji će nam omogućiti da kroz sve različite epohe pronademo nesumnjivo nešto što bi bila umetnička dela, stavimo ih u zamišljeni muzej, takva ideja je nemoguća. Ona potpuno promašuje prirodu umetnosti i umetničkog predstavljanja i razumevanja. Nema tih formalnih kvaliteta koji se mogu izdvojiti i razumeti mimo sadržaja koji je njima oblikovan, u tome je značaj one još uvek Kantove ideje o idealu lepog. Na to mesto se u stvari u Kantovoj estetici Hegel nadovezuje. On proširuje Kantovo shvatanje ideala koje već samo po sebi predstavlja unutrašnju protivrečnost sa čitavim Kantovim prethodnim estetičkim izvođenjem. Ideal lepote se može ostvariti samo kod ljudi, samo tamo gde pored zadovoljavanja ovog kriterijuma normalne estetske ideje, postoji i sklad i adekvatnost u pogledu moralnog određenja čoveka, drugim rečima, da bismo za nekog rekli da je istinski lep da je tu na delu ideal nekakve lepote on mora da bude u skladu sa onim kako ljudi sebe razumeju, u skladu sa pojmom koji ima o samom sebi, nije dovoljno da budu zadovoljeni samo empirijski kriterijumi proporcionalnosti, nego mora biti u skladu sa onim što je kod ljudi karakteristično, kod Kanta je to moralnost, Hegel proširuje na sve sadržaje i sva razumevanja o samim sebe sve što je važno za nas, bez toga način ili forma umetničkog predstavljanja po sebi oslobođena tog sadržaja ne predstavlja ništa što možemo na pravi način prosuđivati i razumeti.

Tako da muzej ne treba i ne može da bude formiran na osnovu toga što će neko odrediti merilo simetrije harmonije proporcije i tragati za tim klasicističkim određenjima, već tako što će imati razvijenu istorijsku svest i razumeti na koji način različita umetnička dela različitih epoha predstavljaju ono kako su ljudi u toj određenoj epohi sebe razumeli i artikulirali ono do čega im je stalo i ono što im je važno. Na mesto onoga što je nekada možda bio kult ili religiozno povezivanje sa nečim što bismo danas nazvali umetnošću, u modernom svetu imamo instituciju reflektovanog posmatranja umetnosti, ta institucija je, dakle, muzej. Muzej ili umetnička izložba trebalo bi da ima ili mogla bi imati taj zadatak da podstiče ili izaziva oblikovanje ili obrazovanje čoveka za čoveka, obrazovanje čoveka u čoveku. Pri čemu ta ideja obrazovanja čoveštva u čoveku je putem umetnosti a ovde preko muzeja nije adresirana nije upućena na pojedinca, upućena je na sve nas i mogućnost da svi zajedno u tome participiramo i to razumemo. Iz ovoga se može zaključiti

kako Hegel u umetnosti vidi jedan oblik intersubjektivnosti, umetnost svedoči o tome da postoji jedan intersubjektivni zajednički opažajno oblikovan projekat sveta koji svi mi nekako delimo ili makar postoji mogućnost da se možemo oko toga sporazumeti i mi međusobno unutar jedne epohe, da možemo razumeti umetnička dela prošlih i različitih epoha. Tako da umetnost kod Hegela dobija ali i zadržava jednu centralnu funkciju, to je ono što nije "prošlo" u karakteru umetnosti za nas, funkciju u obrazovanju, prisvajanju i prenošenju ljudske kulture. I tako je sastavni deo našeg obrazovanja i to umetničko obrazovanje. Međutim, ovde je na jedan način objašnjeno zašto je umetničko obrazovanje i poznavanje umetnosti važno za i pojedinca i za društvo i za jednu kulturu u celini.

Zato je Hegelova Estetika pre svega jedna estetika umetničkog dela, bez obzira što je u njoj u velikoj meri pokretano i pitanje o umetničkom stvaralaštvu o načinu recepcije umetnosti, ono u čemu se realizuje umetnička snaga su umetnička dela. Delo taj proizvod je nešto što jednoj zajednici utemeljuje istorijsku svest i konačno istorijsku kulturu kao zajedničku bazu ove istorijske svesti. Tako Hegel zapravo misli da je umetničko delo bez obzira što je samo najčešće ili po pravilu proizvod pojedinca u stvari svojina čitave zajednice. Hegel tek polazeći od pojma umetničkog dela određuje onaj drugi pojam umetnika, stvaralaca, ili umetnika shvaćenog kao genija.

Genije, međutim, za Hegela nije naprosto prirodni talenat. Nije genije ko ima retku sposobnost koja nije svakome dostupna i onda na osnovu te svoje sposobnosti stvara značajna umetnička dela. Naprotiv, genije odnosno pravi umetnik stvaralac, je pre neko kome polazi za rukom da u neposrednom obliku opažanja izdigne u svesti ono što je već prisutno u radu svih pojedinaca. Ono što je povese dosegno kroz instinktivni rad duha pravi umetnik samo iznosi na videlo. Ono što je već nekako prisutno, ono do čega smo mi već nekako zajedno, kao zajednica, došli, on sad iznosi na videlo. To je jedno vrlo osetljivo estetičko pitanje, jedan od načina da se postavi problem ali ne i da se reši problem pravog umetničkog stvaranja. Da li veliki umetnici zapravo artikulišu ono što je već prisutno određene tipove ljudi određene karaktere određene međuljudske odnose situacije, ili oni tek kreiraju i karaktere i likove i sve ostalo na osnovu kojih postaje jasno šta mi mislimo a da toga nismo još u potpunosti svesni, ili je to sve lice i naličje iste stvari? Ovde je važno imati to na umu da umetnik stvaralac za Hegela nije taj naprosto bogom dani obdareni pojedinac sa neverovatnim sposobnostima koji mimo svih očekivanja proizvodi umetnička dela i ne može sam sebi da objasni šta ga nadahnjuje koja sila ga vodi, itd.

Dakle, onaj prostor u kom se nakon ovih nekoliko centralnih ideja razvija Hegelova estetika je prostor između ideala, logičke strukture umetnosti i umetničkog dela, različitih formi umetnosti, i ono što se naziva svetom umetnosti, razmatranje različitih vrsti ili rodova umetnosti.

Kako to kod Hegela otprilike izgleda? Sistem Hegelove filozofije: logika, filozofija prirode, filozofija duha - tri osnovne discipline. Filozofija duha se deli na filozofiju subjektivnog duha, filozofiju objektivnog duha, filozofiju apsolutnog duha. U filozofiju subjektivnog duha spada ono što bi bili individualni oblici našeg postupanja, psihologija, na primer, nešto što Hegel naziva fenomenologijom. Filozofija objektivnog duha to je recimo filozofija prava, ona se tiče običaja, moralnosti, dakle, onih oblika ispoljavanja duha koji imaju objektivnu, zajedničku dimenziju i smisao. Filozofija apsolutnog duha je filozofija duha koji samog sebe već razume i prepoznaje na osnovu istorijskog procesa i oblika u kojima se već do tada našao. Tri su područja koja su tu zanimljiva, u logici imamo nauku o biću, nauka o suštini i nauku o pojmu, čitava logika se završava jednim od ovih termina koji su za nas teški za razumevanje, termin ideje. Filozofija prirode za Hegela opet ima tri discipline, to su mehanika, fizika, i nešto što on naziva organskom fizikom. Što bi bilo najbliže hemiji recimo. Kod filozofije subjektivnog duha su antropologija, fenomenologija i psihologija. Filozofija objektivnog duha se deli na područje prava, morala i običajnosti. I u području filozofije apsolutnog duha su umetnost, religija i filozofija.

Dakle, imamo filozofiju umetnosti, filozofiju religije, i samu filozofiju ili možda bismo čak mogli da kažemo filozofiju filozofije, koja kod Hegela predstavlja istoriju filozofije filozofski napisanu.

Ono što je glavno kod Hegela i što je nama važno za filozofiju umetnosti ili estetiku jeste da u njoj imamo ovaj opšti deo gde se razmatra umetnički lep kao ideal. Zatim, posebni deo u kojem imamo razmatranje simbolične ili simoličke, klasične i romantične forme umetnosti. Najzad, nešto što Hegel naziva sistem pojedinih umetnosti i razlikuje pet centralnih umetnosti: arhitektura, vajarstvo, slikarstvo, muzika i poezija. U okviru poezije, naravno, posebno lirski, posebno epski, posebno dramski. A u dramskoj razmatra i tragediju i komediju, čak je humor možda najviše određenje umetnosti.

Međutim, ovo je logička konstrukcija, glavna stvar kod Hegela je što je ovu logičku konstrukciju umetnosti pokušao da poveže sa istorijskim procesom umetnosti, što u stvari bi to trebalo ovako da se pokaže, imamo sistem pojedinih umetnosti: arhitektura, skulptura, slikarstvo, muzika, poezija; a sa druge strane imamo forme umetnosti, različite faze u umetnostima: simbolička, klasična, romantična. Simbolička: arhitektura; klasična: skulptura. Romantična slikarstvo muzika poezija. Ovo znači da je za simboličku karakterističan tip arhitektura. Za klasičnu skulptura, a za romantičnu slikarstvo, muzika i poezija. I onda je ovo povezano sa epohama umetnosti, pa je nešto što zove orijentalna umetnost, zapravo po formi simbolička, a za nju je karakteristično pre svega da se izražava u arhitekturi. Grčka umetnost, klasična forma, skulptura. Srednjevekovna umetnost i novovekovna umetnost, romantična forma umetnosti i pre svega dolaze do izražaja ova tri roda umetnosti, slikarstvo, muzika, poezija. Najzad, imamo istorijske periode: stari vek, srednji vek i novi vek.

Filozofija apsolutnog duha znači filozofiranje o duhu koji dolazi do svesti o samom sebi, prepoznaje samog sebe u svojim sopstvenim proizvodima, ali se razlikuje medijum, ukoliko dolazi o svesti o sebi kroz opažaj onda imamo posla sa umetnošću. Ako je u pitanju predstava, onda je religija; svest o samom sebi preko pojma onda je tu na delu filozofija. Ukoliko apsolutni duh sebe shvata u skladu sa svojim sopstvenim pojmom, sa konkretnim totalitetom svojih određenja kroz istorijski razvoj, onda je izraz toga filozofija. Bitno je sledeće: da iz logičke konstrukcije u krajnjoj liniji iz njegove nauke logike, iz pojmovnog pokušaja objašnjenja umetnosti treba da dobijemo takvo jedno objašnjenje koje će omogućiti ono istorijsko razvijanje samog pojma i njegovo razumevanje. Pre Hegela o tome nema govora, to nikome ne pada na pamet, teorije umetnosti su toliko jednostavne i redukovane u odnosu na ovaj Hegelov pokušaj. Umetnost se deli na staru i na novu. Hegelovo filozofsko objašnjenje umetnosti kao ideala kao načina da se na čulni i neposredni način pojavi ili egzistira ideja, a ideja je način na koji sami sebe razumemo jedinstvo pojma kao konkretnog totaliteta, to je sad njemu dalo ključ da istorijski raspetlja ono što se dešava u istoriji umetnosti i u tom obliku ljudske kulture. Ova unutrašnja veza između logičkog sistematskog određenja i istorijskog objašnjenja, zato je Hegelu to omogućilo u istoriji same filozofije da ponudi filozofski pisanu istoriju filozofije, iz osnova Hegelovog sistema filozofije pronalazi objašnjenje za sve prethodne filozofske pozicije i koncepcije koje su do tad postojale.